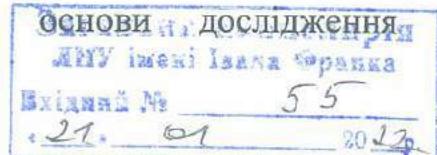

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.047
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

ВІДГУК
Офіційного опонента
на дисертацію Бондаренка Богдана Олеговича
«Конституційно-правове забезпечення незалежності конституційного суду
(європейський та український досвід)»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі 08 «право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності теми дисертаційного дослідження. Зважаючи на роль конституційного суду в процесі забезпечення верховенства конституції та функціонування системи поділу державної влади та окремі проблеми у функціонуванні органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих українських державах, питання конституційно-правового забезпечення незалежності конституційних судів є надважливим та актуальним. З огляду на це, така мета дисертаційного дослідження як дослідження конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду є вкрай актуальною для сьогоденних українських реалій. Реалізація поставлених Бондаренком Б.О. завдань дисертаційного дослідження, зокрема таких як: з'ясування сутності поняття незалежності конституційного суду та обґрутування його структури як правової категорії; дослідження сутності категорії конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду, визначення її структури; з'ясування природи проблем формування персонального складу органу конституційної юрисдикції, розроблення пропозицій щодо вдосконалення порядку призначення суддів Конституційного Суду України та інші, - є актуальними для теорії та практики конституційного права.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація є цілісним та структурованим дослідженням, що сприяє належній реалізації поставлених дисертантом завдань. Розділ I «Доктринально-методологічні

незалежності конституційного суду» складається з наступних підрозділів: «1.1. Незалежність конституційного суду як необхідна умова функціонування держави конституційної демократії»; «1.2. Незалежність конституційного суду та її види»; «1.3. Сутність конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду». В межах даного розділу дисертантом досліджено зміст категорії незалежності конституційного суду, її ролі та сутності конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду.

Бондаренком Б.О встановлено, що проблема забезпечення незалежності конституційного суду не може бути досліджена окремо від загальних проблем становлення конституційної демократії та залежить від розвитку правової культури суспільства. Зокрема, незалежність ним розглядається як певний стан суб'єкта, та розуміється автором як відсутність неправомірного впливу та неупередженість по відношенню до усіх інших факторів, окрім завдань що стоять перед ним. Досягнення певного стану незалежності можливе лише шляхом повноцінного функціонування механізму конституційно-правового забезпечення незалежності.

Дисертантом проаналізовано, що окремі підходи до забезпечення незалежності судів загальної юрисдикції можуть бути використані в питанні забезпечення як індивідуальної так і інституційної незалежності конституційного суду, проте, далеко не всі, оскільки засоби забезпечення незалежності та гарантії незалежності щодо судів загальної юрисдикції і конституційного суду будуть відрізнятися. Наведено приклади таких засобів.

Розділ II «Засоби забезпечення незалежності конституційного суду, які реалізуються суб'єктами, відмінними від самого конституційного суду» складається з наступних підрозділів: «2.1. Процедура призначення суддів конституційного суду як складова механізму забезпечення його незалежності»; «2.2. Інститут припинення повноважень суддів конституційного суду як засіб забезпечення його незалежності»; «2.3. Інші складові механізму забезпечення незалежності конституційного суду суб'єктами, відмінними від самого конституційного суду». В межах даного розділу Бондаренком Б.О. досліджено засоби забезпечення незалежності конституційного суду, які реалізуються

парламентом, президентом, урядом та іншими суб'єктами, відмінними від самого конституційного суду.

В результаті проведеного дослідження автором проаналізовано моделі формування конституційних судів в європейських державах та встановлено відсутність прямої кореляції між способом формування конституційного суду та формою правління чи державно-територіальним устроєм. Бондаренко Б.О. наголошує, що у європейських державах превалює змішаний спосіб формування конституційного суду, оскільки навіть церемоніальне повноваження президента передбачає необхідність враховувати його побажання при номінуванні кандидатів на посади суддів іншими гілками влади (звісно, за умови, що Президент не обирається в Парламенті, тоді таке повноваження буде дійсно виключно церемоніальним). На прикладах таких держав як Словаччина, Польща, Угорщина, Україна, Румунія, автором досліджено взаємозв'язок між моделями формування конституційних судів та забезпеченням від втручання в незалежність конституційного суду.

Дисертантом проаналізовано проблеми формування персонального складу органу конституційної юрисдикції в Україні та, зокрема, з'ясовано, що ключовою проблемою при призначенні суддів до органу конституційної юрисдикції в Україні є надмірна дискреція суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду.

Розділ III. «Засоби забезпечення незалежності конституційного суду, які реалізуються конституційним судом самостійно» складається з наступних підрозділів: «3.1. Загальні засоби забезпечення конституційним судом власної незалежності»; «3.2. Належна мотивація рішень та послідовність практики як засоби забезпечення незалежності конституційного суду»; «3.3. Публічність діяльності як засіб забезпечення конституційним судом власної незалежності». В межах даного розділу дисертантом досліджуються засоби забезпечення незалежності конституційного суду, які реалізуються безпосередньо конституційним судом.

Детальний аналіз дисертаційного дослідження дає змогу зробити висновок, що дисертація Бондаренка Б.О. є науково обґрунтованою та містить

висновки і рекомендації, які носять новаторський характер.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій дисертації конкретизована в наступних положеннях, які мають наукову та практичну цінність, зокрема:

- Вперше здійснено комплексний аналіз механізму конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду, визначено його структуру. Механізм конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду є системою правових норм, що формують гарантії, та інших засобів юридичного і неюридичного характеру, що реалізуються задля уникнення неправомірного впливу на конституційний суд та забезпечення його неупередженості при здійсненні повноважень.
- Вперше проведено класифікацію засобів забезпечення незалежності конституційного суду: (1) за їхньою природою: засоби юридичного та неюридичного характеру; (2) за суб'єктом: засоби, що реалізуються конституційним судом самостійно та засоби, що реалізуються іншими суб'єктами. Засоби неюридичного характеру реалізуються суб'єктами, що не мають владних повноважень, на основі правових норм, найчастіше диспозитивного характеру.
- Вперше доведено взаємозв'язок між авторитетом конституційного суду та його незалежністю; на цій основі визначено систему засобів, якими конституційний суд може забезпечувати власну незалежність. Такими є: належна аргументація рішень; формування сталої практики; уникнення випадків затягування строків розгляду конституційних проваджень; підтримання високого рівня публічності і прозорості у своїй діяльності; інституційне посилення секретаріату конституційного суду; забезпечення інституційної пам'яті конституційного суду.
- Вперше обґрунтовано систему засобів конституційно-правового забезпечення незалежності конституційного суду, що мають реалізовуватися іншими суб'єктами, яка охоплює: призначення суддів конституційного суду відповідно до конституційних вимог; дотримання конституційних приписів щодо припинення повноважень суддів конституційного суду; належне

фінансування конституційного суду; утримання від підриву авторитету конституційного суду суб'єктами політичної діяльності.

- Удосконалено розуміння сутності поняття незалежності конституційного суду; обґрунтовано його структуру як правової категорії. Незалежність конституційного суду може розглядатися як конституційна цінність, як принцип та як властивість конституційного суду, що є необхідною передумовою його нормального функціонування в конституційній демократії. В останньому розумінні сутність незалежності конституційного суду полягає в тому, що це такий його стан, за якого відсутній неправомірний вплив на нього з боку інших суб'єктів. Стан незалежності конституційного суду є передумовою його неупередженості при здійсненні повноважень; більше того, така неупередженість вимагає, щоб конституційний суд підпорядковувався закону, що відповідає Конституції, а його незалежність не повинна призводити до «корпоратизації» конституційного суду.

- Удосконалено розуміння співвідношення загальної категорії судової незалежності (що стосується судів загальної юрисдикції) та незалежності конституційного суду. Встановлено, що окрім спільних для забезпечення судової незалежності та незалежності конституційного суду конституційних гарантій, існують також особливі засоби забезпечення незалежності конституційного суду, притаманні лише йому. Це зумовлено особливою природою конституційного суду як органу конституційної юрисдикції та його місцем в системі поділу державної влади.

- Розмежовано поняття незалежності конституційного суду як певного стану, конституційної цінності та конституційного принципу, який передбачає обов'язок усіх інших суб'єктів не порушувати стан незалежності конституційного суду; встановлено взаємозв'язок між цими розуміннями категорії незалежність конституційного суду.

- Наголошено на відсутності прямої кореляції між способом формування конституційного суду та рівнем забезпечення його незалежності в європейських державах.

- Удосконалено розуміння напрямів удосконалення законодавчого

регулювання процедури призначення суддів Конституційного Суду України.

Наукова і практична цінність дисертації. Результати дисертації можуть бути використані у:

- у законотворчій діяльності – при розробці законопроектів, спрямованих на посилення незалежності Конституційного Суду України;
- у правозастосовній діяльності, зокрема в практиці Конституційного Суду України, в контексті питань, що стосуються його власної незалежності;
- у науковій діяльності в процесі подальших наукових розробок питань статусу конституційного суду;
- у навчальному процесі – при викладанні курсів конституційно-правового циклу.

Результати дисертаційного дослідження було покладено в основу підготовки конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення абзацу першого частини третьої, частини четвертої статті 208-4 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, яке було внесене до Конституційного Суду України 47 народними депутатами 28 листопада 2018 року.

Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів. Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Щодо використаних автором джерел у роботі містяться відповідні посилання.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях, заражованих за темою дисертації. Результати проведеного дослідження знайшли своє відображення в 5 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України та одній публікації у періодичному науковому виданні Республіки Польща. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, також викладені в межах 6 збірників тез наукових конференцій.

Разом з тим, в роботі є питання, які залишились поза увагою автора і потребують бути включеними до порядку денного під час захисту дисертації.

1. В роботі декілька разів згадується питання запобігання корупції в

контексті забезпечення незалежності Конституції, зокрема на с. 91 та 102. Так само неодноразово згадується рішення, що спричинило справжню кризу в діяльності органу конституційного судочинства, а саме Рішення № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року. Попри всю критику на адресу цього рішення та самого Суду, вартим уваги, все ж таки, залишається питання про врегулювання конфлікту інтересів в діяльності органу конституції юрисдикції.

Якщо відкинути багато обставин, що супроводжували розгляд цієї справи, винесення рішення та справжню мотивацію багатьох суддів, дійсно виникає питання, яким чином забезпечити відсутність конфлікту інтересів, точніше кажучи, який інституційний механізм має бути задіяний для запобігання таких явищ. Попередній порядок, який передбачав закріплення відповідних повноважень за Національним агентством з питань запобігання корупції цілком слушно був визнаний неконституційним, однак і існуючий, передбачений ч. 6 ст. 12 Закону «Про запобігання корупції» видається більш конституційним, але не більш ефективним. Те, що орган державної виконавчої влади не повинен втручатись в діяльність органу конституційного судочинства дійсно є важливою гарантією незалежності Суду. Однак і самі судді не повинні бути «над законом» у такому чутливому питанні, як запобігання корупції, оскільки по факту є державними агентами, що отримують фінансування з державного бюджету.

2. Лейтмотивом всієї роботи є необхідність захисту КСУ від зовнішнього тиску, ключовими акторами якого є офіс глави держави та інші центри виконавчої влади. Натомість, аналіз який ми провели з Дмитром Вовком («Судді мають політичне чуття». Юриспруденція Конституційного Суду України у політично чутливих справах» (Ідеологія і політика, 2021, № 2(18), С. 313-335)¹, демонструє, що судді КСУ досить часто демонструють політичну лояльність при ухваленні певних важливих рішень навіть без жодного зовнішнього тиску на них.

З цього приводу з автором важко полемізувати, оскільки, нажаль, в роботі не наведено прикладів із впливу на суддів при розгляді конкретних справ.

¹ <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2021/12/13.-UKR.-Vovk-Barabash-final.pdf>

Цього бракує роботі, попри те, що вона еміпірично насычена, однак аналізована практика в основному стосується процесів та процедур призначення та звільнення суддів КСУ.

Бажано було б акцентувати увагу на згаданих аспектах під час публічного захисту.

3. В роботі згадується ситуація зі звільнення суддів за порушення присяги в лютому 2014 році після Революції Гідності (С. 74-75). Цікавим аспектом цієї справи є юридична позиція Великої палати Верховного Суду. Розглядаючи касаційну скаргу одного із звільнених парламентом суддів, Верховний Суд визначив таке. «Згідно із частинами першою, другою статті 148 Конституції України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України. Зазначене вказує на політичний характер формування цього органу конституційної юрисдикції. Крім того, Конституційний Суд України не розглядає конкретні юридичні справи у спорах між певними суб'єктами права, а може визнавати неконституційними нормативні акти (тобто діяти як негативний законодавець) та здійснювати обов'язкові для застосування тлумачення Основного Закону і за чинною на той час редакцією Конституції України тлумачення законів (тобто діяти як позитивний законодавець). Ці обставини суттєво відрізняють Конституційний Суд України від судів загальної юрисдикції, оскільки зазначене вище свідчить про те, що цей орган є більшою мірою політичним, ніж судовим». (Постанова Великої палати ВС від 14 березня 2018 року)².

Дійсно, після цього порядок звільнення та припинення повноважень КСУ змінився, однак ціла низка аргументів Верховного Суду залишились актуальними. Тож під час публічного захисту хотілось би почути думку дисертанта щодо вказаних юридичних позицій з огляду на те, що автор досить часто екстраполює міжнародні стандарти суддівської незалежності на суддів Конституційного Суду України.

² <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73195164>

4. В роботі періодично аналізується так званий «кейс Станіслава Шевчука» (зокрема на с. 92). Голова Конституційного Суду України був звільнений за сумнівними підставами порушення ним присяги. Тут важливим моментом, який розділив експертне середовище, є можливість екстраполювати його дії та рішення, як Голови Суду, що (дії та рішення) були визнані його колегами-суддями незаконними, на етичність його поведінки, як звичайного судді.

Другим моментом цього кейсу, що викликає ще більше запитань, є досить дивне рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2020 від 2 грудня 2020 року, яким передбачено, що «рішення Конституційного Суду України безвідносно до їх юридичної форми, ухвалені з питань його виключних конституційних повноважень, не можуть бути оскаржені». І це рішення було ухвалено в стислі строки напередодні розгляду апеляційної скарги КСУ на постанову окружного адміністративного суду у справі за позовом С. Шевчука із оскарження рішенні самого КСУ про звільнення позивача. Таким Судом було ухвалене рішення у власній справі, чим порушена одна із фундаментальних зasad правосуддя.

Більш того, в контексті теми дисертації, виникає питання, на підставі чого Судом було безмежно розширені і без того максимальні гарантії незалежності в аспекті недопустимості упередженого звільнення суддів.

Автор, чомусь обходить, ці «гострі кути» згаданого кейсу, а саме рішення КСУ взагалі не згадується в роботі. Попри це ми повинні винести це питання на дискусію під час захисту.

Однак висловлені зауваження є скоріш предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації та не впливають на загалом високу позитивну оцінку роботи Бондаренка Б.О.

Проведений аналіз тексту дисертаційного дослідження дає підстави констатувати **відсутність порушень академічної добросердечності**. В дисертації належним чином оформлені посилання як на власні публікації автора, так і на джерела інформації думок інших авторів із дотриманням вимог законодавства про авторське право. В дисертаційному дослідженні не виявлено ознак

академічного плагіату.

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертація на тему: «Конституційно-правове забезпечення незалежності конституційного суду (європейський та український досвід)» відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. N. 167 (з наступними змінами), а її автор — Бондаренко Богдан Олегович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

проректор з науково-педагогічної роботи
та стратегічного розвитку
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки

Юрій БАРАБАШ

